

«Основи», 2004. – 230 с.; 4. *Бондарєва О.* Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання. Монографія. – К.: «Четверта хвиля», 2006. – 512 с.; 5. *Гундорова Т.* Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн / Тамара Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 263 с.; 6. *Дерида Ж.* Письмо та відмінність / Жак Дерида / пер. з фр. В. Шовкун; Наук. ред. пер. О.Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 602 с.; 7. *Дешиарне Б.* Символ / Бодуэн Дешарне, Люк Нефонтен. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 190 с.; 8. *Кемпбел Дж.* Герой із тисячею облич / Джозеф Кемпбел / пер. О.Мокровольський. – К.: «Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 392 с.; 9. *Миколайчук-Низовець О.* Асо та Піаф, або Ще один тост – за Мермоза! / Олег Миколайчук-Низовець // У пошуку театру. Антологія молодого драматургії. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 78–118; 10. *Романець В.А.* Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття / Володимир Андрійович Романець// Навч. посібник. – К.: Либідь, 2007. – 832 с.; 11. *Шаповал М.* У пошуку героя, або як побачити різницю / М. Шаповал // У пошуках театру: антологія молодого драматургії. – К.: Смолоскип, 2003. – С. 535–544; 12. *Чупіс Л.* Танці гончарного кола / Лідія Чупіс // Танці гончарного кола. – К.: [НЦТМ ім. Леся Курбаса], 2007. – С.137–175.

Осадца К.Є. (Київ, Україна)

Сербське середньовічне життє та його адресат у системі фідейстичної комунікації

Сербські середньовічні агіографічні тексти розглядаються у функціональному аспекті, як частина нарративного православно-церковного дискурсу доби, визначається природа життя як компоненту та форми комунікації. Визначається напрямок художньої комунікації у життєх, відношення „автор – текст – читач”, типи читача, співвідношення життійного тексту та історико-суспільного контексту.

Ключові слова: життє, середньовіччя, дискурс, комунікація, комунікативні коди, мовний знак, канон, інформаційне коло.

Сербские средневековые агиографические тексты рассматриваются в функциональном аспекте, как часть нарративного православно-церковного дискурса эпохи. Определяется природа жизни как компонента и формы коммуникации. Определяется направление художественной коммуникации в житиях, отношение «автор – текст – читатель», типы читателя, соотношение житийного текста и историко-социального контекста.

Ключевые слова: житие, средневековье, дискурс, коммуникация, коммуникативные коды, языковой знак, канон, информационный круг.

Serbian medieval hagiographical texts are considered in the functional aspect, as part of the narrative discourse between the Orthodox Church and society of medieval Serbia. Determined the nature of the life of a component and a form of communication. Determine the direction of artistic communication in the lives of the ratio of the "author - text - reader", types of readers, the ratio of hagiographic texts and historical and social context.

Key words: hagiography, Middle Ages, discourse, communication, communication codes, the linguistic sign, canon, the information cycle.

У сучасному літературознавстві дуже плідним та перспективним є поліметодологічний підхід до аналізу художнього тексту. Цілком новим є подібний підхід, коли йдеться про дослідження середньовічного, зокрема агіографічного тексту. Як відзначає Я. Нехутова, при роботі над середньовічним текстом спеціаліст з медієвістики „повинен використовувати методи інтерпретації текстів та теорії сучасного літературознавства. Дослідники грецьких та латинських текстів <...> вже осягли необхідність сучасного методу інтерпретації літературного твору, необхідність герменевтичного підходу, однак лише зрідка вчені застосовують його при вивченні <...> літературних творів епохи середньовіччя” [6, 27]. За окремими винятками, не приділяється достатньо уваги вивченню функціонування житій, їх суспільної рецепції та ролі у житті пересічної людини того часу. У статті ми робимо спробу розв'язати це питання та розглянути життя у функціональному аспекті, у річизі нарративного православно-церковного дискурсу доби, тобто визначити природу життя як компоненту та форми комунікації. Таким чином, середньовічні сербські життя розглядаються та характеризуються з принципово нової методологічної позиції, у широкому контексті, з застосуванням надбань суміжних філологічних дисциплін. Функціонування житій як засобу комунікації чи не вперше в українській сербістиці стає об'єктом наукової уваги.

„Комунікація – смисловий та ідейно-змістовий аспект соціальної взаємодії...” [1:28]. Комунікація як соціальний процес і вид соціальної діяльності є одним із найважливіших чинників формування суспільства. У ньому вона виконує „цементуючу” роль. Вона є найважливішим механізмом формування індивіда як соціалізованої особистості, пов'язаної з конкретним етносом, його культурою, історією, психологією тощо, тобто специфікою сприйняття, світобачення. Комунікація є засобом корекції соціального вияву людини або групи, сприяє синхронізації життя суспільства у часі і просторі.

Засобами комунікації є коди, тобто система відповідностей між формою та значенням повідомлення. У життях вони реалізуються через засоби мовної системи. Серед них можна виокремити експліцитні (матеріально виражені) – одиниці та категорії, властиві різним рівням мови та мові загалом; імпліцитні – матеріально не виражені, але без них комунікація відбутися не може. Це різноманітні правила та закономірності організації мовної системи та мовленнєвого акту, правила спілкування, імплікації (непрямі висновки) та імплікатури (непрямі смисли). Виходячи з цих позицій, ми вважаємо за доцільне при розгляді житійних творів як компоненту церковно-суспільної комунікації звернутися до їх імпліцитної семантики. Дослідження житій у такому ключі є науково виправданим, важливим та обґрунтованим, дає можливість відповісти на багато запитань, пов'язаних з існуванням, функціонуванням та реконструкцією

слов'янських суспільств та державних утворень в добу середньовіччя.

Літературний житійний дискурс тісно пов'язаний з фідеїстичним (релігійним). Він є одним з найстаріших. У такій комунікації форма має важливіше значення, ніж зміст, а тому у межах такого дискурсу істотну роль відіграють засоби полегшення сприйняття: ритм, рима. Текст будується таким чином, щоб порушити автоматизм руху звичайного спілкування. Художній текст стає деавтоматизованим, великою мірою завдячуючи своїй багатозначності: кожен читач знаходить у житії власний зміст. Читач має вагоме значення у сприйнятті і „дешифруванні” художнього тексту, тому що саме він надає йому особистісних смислів, перетворює на дискурс (див. [1, 140]).

Фідеїстична комунікація відмінна від інших типів спілкування. Основою релігійної комунікації є передавання життєво важливих для людини смислів. Основною ознакою фідеїстичного слова як складової мовного коду релігійної комунікації є „неконвенціональне позначення мовного знака, тобто сприйняття слова не як умовного позначення предмета, а як його складову або навіть сутність” [1, 143], (тобто слово ототожнюється з предметом, який воно називає). Неконвенціональне сприйняття слова створює особливу атмосферу ставлення до мовлення та до житійного тексту. Специфіка їх полягає у тому, що вони несуть у собі знаки (слова, словесні формули, повідомлення, послідовності повідомлень тощо), яким у комунікації віруючих приписують певні трансцендентні властивості, зокрема магічні: божественне або демонічне походження, сакральність або профанність... Ця особливість фідеїстичного слова великою мірою залежить від його фaszинуючого впливу на адресата, тобто максимальної здатності переконувати, хвилювати, навіювати тощо. Окрім цього, тексти житій як складової релігійного дискурсу характеризуються вищою, ніж у звичайному мовленні, формально-сисловою організацією, „вбудованістю”, вправністю. Цим зумовлені звукові повтори різних типів (анаграми, звуконаслідування, алітерації, метрична впорядкованість, рима); семантичний паралелізм і образність (метафоричність, символізм). Житіям, як і взагалі фідеїстичним текстам, притаманна висока міра клішованості: вони не породжуються кожен раз як нове, а підпорядковуються канону, існують у свідомості соціуму як стійкі знаки із заданими функціями.

„Внутрішня логіка релігійної комунікації полягає у тому, що одкровення... розсіюється, як добре зерно або животворна волога, і на цьому шляху можливі певні втрати смислів. Щоб цього не сталося, в історії релігійних жанрів склалася ієрархія жанрів, сформувався канон...” [1, 143-145].

Як свідчать візантійські хроніки, за одну книгу в XI – XIII ст. можна було купити міський будинок або близько 12 га землі [4, 317]. Книга була коштовним предметом також і в середньовічній Сербії. Тому цілком зрозумілим є те, що літературна творчість мала переважно релігійно-

учительний характер (ми маємо на увазі саме літературу, а не писемність). „Література – священнодійство. Той, хто читав, у якійсь мірі молився. Він стояв перед твором, як перед іконою, і відчував благоговіння” [3, 27]. Ідеал діяння, що перевищило закон, являють собою Євангелія. А між цими двома ступенями життя, між земним та небесним – область святості, не ідеалу і не норми, а подвигу, що возноситься над світом, область, де закон і благодать стикаються. Образ святості – внесення ідеального та божественного у життя людини – створюють життя [2, 173].

Житіє орієнтує читача у світовому розділенні на два протилежних табори: царство диявола та царство Бога. У цьому останньому сполучені і майбутнє царство небесне для праведників, і сакральна держава Христа, що продовжується „у віці сьому”, де він – вседержитель, володар, вершина будь-якої ієрархії.

Будь-який подвиг в агіографії є подвигом віри та підкорення Богу. Як для апостола Павла все (у тому числі віра) не має користі, якщо не мати любові, так для його середньовічного нащадка ні в чому немає користі без підкорення Богу. Підкорення тут виступає категорією духовного життя: диявол підкорює людину, яка через свій вільний вибір може змінити господаря та підкоритися Богові. У житті неможливо змусити когось впасти чи покаятися, але людина завжди може зробити цей вибір самостійно (згадаймо Драугуїна).

Говорячи про життя, ми жодним чином не можемо ігнорувати їхнього читача. Очевидно, що література є літературою лише тоді, коли її читають. Як сказав Жан-Поль Сартр, „література – це дивовижна дзига, що існує тільки тоді, коли крутиться. Щоб вона з'явилася, необхідна творча дія, яка зветься читачем, і вона крутиться перед читачем лише доти, доки він читає твір. Без читача існують лише чорні лінії на папері” [8, 52]. Звідси витікає, що цей „витвір духу, це сполучення реального і уявного, може реалізуватися лише через спільні зусилля письменника і читача. Мистецтво існує лише для другого і завдяки йому” [8, 55]. Але той, для кого письменник пише, і той, хто, читаючи, завершує твір (це не обов'язково одна й та сама особа; власне, дуже рідко це одна й та сама особа), не є вічною, універсальною і безтілесною субстанцією. І читач, і письменник – це одиниці, які живуть всередині історії: „для цих людей, що занурені в одну й ту саму історію і які в однаковий спосіб сприяють її творенню, книга уможлиблює зв'язок одного з другим” [8, 90].

Література, принаймні у тому вигляді, як ми її сьогодні бачимо, послуговується особливим засобом спілкування – книгою. Книга – це знаряддя для переносу інформації, що несе у собі закодоване повідомлення, причому найефективніше знаряддя, яке людство мало аж до того моменту, коли у XX ст. з'явилися аудіовізуальні засоби спілкування.

Ні автор, ні герой агіографії не є джерелом чи адресатом спілкування. Його функція в житті – збирати, зосереджувати у собі світло слави, бути

посередником у долученні читача до нього. Таким чином, агіографічна література – це література посередництва. Течія художньої комунікації у житійній літературі спрямована крізь житіє, туди, куди спрямована прихильність його героя, до якого у своєму видінні-мрії підключається читач. Посередництво у контакті – основна емоційна складова агіографії, і саме вона з уже зазначених причин приваблювала середньовічного читача житія. „При аналізі літературного досвіду читача або досвіду групи читачів у сучасному або в минулому необхідно приймати до уваги обидві частини відношення „читач – текст”, тобто дію – як зумовлений текстом – і рецепцію – як зумовлений читачем елемент конкретизації змісту, як процес посередництва, або злиття горизонтів” [5, 365]. Мова тут йде про злиття двох горизонтів, того, який дається текстом, і того, який з собою привносить читач. Тут доцільно виділити іманентно-літературний горизонт очікування і горизонт, пов’язаний зі „світом життя” (у Яуса Lebenswelt). Ці два горизонти визначають два типи читача. Імпліцитний читач вже вписаний у текст, відповідно до задуманого автором активного характеру читання або ролі читача, що є обов’язковою умовою можливої дії, яка передбачає, але не детермінує актуалізацію значення. Експліцитний, актуальний, створений з крові і м’яса читач, пов’язаний з суспільним контекстом (Lebenswelt), диференційований історично, суспільно і біографічно, завжди по-іншому втілений в іншому суб’єкті, здійснює у своїй свідомості згадане вище злиття художніх горизонтів. Роль імпліцитного, потенційного читача ми можемо визначити, виходячи із самої об’єктивної структури тексту, яка складає онтологічний та історико-філософський шар твору, а також той самий шар у структурі свідомості реципієнта, у той час як роль експліцитного читача визначається часто прихованими суб’єктивними умовностями та суспільно залежними факторами, представляючи таким чином соціально-психологічний шар. З погляду семантики, середньовічний житійний текст і історично-соціальний контекст настільки тісно переплетені, що при вивченні його буває важко визначити, що є предметом літературознавства, а що – соціології літератури, тому, на нашу думку, цілком виправданим є вивчення семантико-семіотичних взаємозв’язків тексту і контексту з тих позицій, які є найбільш виправданими і доцільними на тому чи іншому етапі дослідження.

„Художні твори... виникали на славу та хвалу Богу, або ж як інструмент комунікації з Богом аж до містичного єднання з ним” [7, 13]. Що ж з цього випливає у прикладенні до комунікативної структури житій? Наявність єдиної координаційної точки для всіх оповідних рівнів нерідко призводить до „розмивання меж” між цими рівнями – в першу чергу рівнем героїв та рівнем наратора; при аналізі житій ми стикаємося з такими прикладами. Окрім цього, зокрема, саме з постійною присутністю Бога у свідомості людини, що пише житіє святого, пов’язані труднощі у розмежуванні абстрактного автора та наратора тексту, та й взагалі труднощі з

вичленовуванням авторського начала в житті, навіть якщо не змішувати позатекстовий та текстовий рівні. Про свідоме протиставлення людини власному текстові для середньовіччя говорити складно, в той час як у новітній літературі це спостерігається на кожному кроці.

Бажання співпраці, діалогу, закриття інформаційного кола, зворотного зв'язку виявляється в усіх галузях, де відбувається спілкування, але особливо категоричним воно є у спілкуванні посередництвом книги, що являє собою вид спілкування з найсильніше вираженим індивідуальним: адже читач неминуче залишається сам на сам з письменником, коли читає його книгу. Очевидно, що існування зворотного зв'язку між автором і читачем починається в той момент, коли вперше було вжите письмо і коли аудиторія стала більшою, ніж група людей, яку оповідач міг зібрати навколо себе, тобто більша від групи, яку у давньоримському війську називали словом маніпула, „те, що можна втримати в руці”, тобто коли ця група переросла сотню людей, з якою можна в усіх напрямках спілкуватися голосом і порухом руки.

Читач, між тим, може лише навмання спроктувати своє світобачення на те світобачення, яке, як він припускає, притаманне авторові, чию книгу він читає. Так само, як письменник певним чином уявляє свого читача, так і читач певним чином уявляє письменника. Бажано, щоб ці уявлення були точними, але особливо важливо те, щоб вони були схожими, а не взаємовиключаючими.

Комунікація через літературний твір передбачає двобічну міфологію. Коли письменник і читач сучасники або представники одного й того самого народу, ці міфології найчастіше витікають з одних і тих самих джерел і творяться з матеріалу, який надають критичні тлумачення дотичних літературних творів чи відомості загального характеру. Натомість, в іншій історичній ситуації, в іншій етнічній або суспільній групі, в іншому столітті, в іншій цивілізації сприйняття літературного твору неминуче відрізнятиметься від того, на яке письменник свідомо розраховував і яким воно було у його добу. Саме тому ми не можемо аналізувати середньовічні життєві тексти, не враховуючи специфіку тогочасного контексту. Наприклад, сьогодні міфологія читача, яку автор для себе створює, є дещо неоднозначною. Публіка-співрозмовник, до якої письменник звертається, може мати нечітке обличчя нащадків, або навіть невідомим людям, які колись відкриють твір, як кинуту в море пляшку. Проте така невизначена міфологія читача в уяві автора характерна для автора нового часу, але не для автора у добу середньовіччя. Середньовічний книжник, як правило, знає, для кого і навщо він пише. Озброївшись виключно сучасним поняттєво-категорійним апаратом, план вираження у середньовічному творі ми можемо сприйняти досить точно, проте це практично неможливо, коли йдеться про прихований план змісту, оскільки сприйняття останнього залежить від цілої низки вже зниклих конотацій, забутого досвіду і тієї системи очевидностей, яку будь-яке суспільство створює для власного використання.

Таким чином, у фідеїстичному дискурсі доби середньовіччя у Сербії відігравали значну роль і автор тексту, і його читач. Так само вони обидва, а також суспільний та інституціональний контекст, впливали і на формування літературного життійного тексту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики. – К: Видавничий центр „Академія”, 2004;
2. *Берман Б.И.* Читатель життя (агиографический канон русского средневековья и традиции его восприятия) // Художественный язык средневековья. – М.: Наука, 1982;
3. *Лихачев Д.С.* Первые семьсот лет русской литературы // Избранное: Великое наследие; Заметки о русском / Д. С. Лихачев. – СПб.: Logos, 1998;
4. *Толочко О.П., Толочко П.П.* Київська Русь. – К: Видавничий дім „Альтернативи”, 1998;
5. *Jaus H.R.* Estetika recepcije. – Beograd: Nolit, 1978;
6. *Nechutová J.* Latinská literatura českého středověku do roku 1400. – Praha: Vyšehrad, 2000;
7. *Pražák E.* Poznámky k otázce postavení estetické funkce ve středověkém náboženském umění // Pražák E. Stati o české středověké literatuře. – Praha: Euroslavica, 1996;
8. *Sartre J.-P.* Qu'est-ce que la littérature? – Paris: Gallimard, 1948.

Охотна О.О. (Київ, Україна)

Наративи етнічної іншості у творі Алеко Константинова «Бай Ганьо: неймовірні оповідання про одного сучасного болгарина»

Досліджуються образи етнічних Інших у творі Алеко Константинова «Бай Ганьо: неймовірні оповідання про одного сучасного болгарина», аналізується їх роль у формуванні болгарської ідентичності та вплив на характеристики Свого.

Ключові слова: болгарська література, ідентичність, іншість, Свое, Інший.

Проведено исследование образов этнических Других в произведении Алеко Константинова «Бай Ганьо: невероятные рассказы об одном современном болгарине», проанализирована их роль в формировании болгарской идентичности и влияние на характеристики Своего.

Ключевые слова: болгарская литература, идентичность, другость, Свое, Другой.

The goal of this paper is to investigate the images of the ethnical Others in the narrative of Aleko Konstantinov “Baj Ganyo: the incredible stories about one modern Bulgarian”, to analyze their role in the forming of Bulgarian identity and the influence on the features of the Own.

Key words: Bulgarian literature, identity, otherness, the Own, the Other.

Питання ідентичності є вкрай важливим і актуальним для болгарської культури і літератури кінця 19 – початку 20 століття. Болгарський fin de siècle являє собою час, коли процес спілкування починає усвідомлюватися соціумом як щось проблематичне. Родовий устрій все відчутніше розпадається на велику кількість світів та образів; між колективною мрією